

Елена Борисова
(Институт за литература, БАН)
elena39789@abv.bg

Непреодолимите граници на разума в романа „Да избереш себе си“ на Любен Дилов

Elena Borisova
(Institute for literature, BAS)
elena39789@abv.bg

The insurmountable boundaries of mind in the novel „To Choose Yourself“ by Lyuben Dilov

The text traces the process of transferring the human brain into an artificial mechanical body in Lyuben Dilov's novel "To choose yourself." My task is to bring forth the contingent wandering of the awareness of the character Daniel Dimi between spatiality of the already lost body and the new, another body, whose different sensuousness and shape the character has to cope with.

The problematic identities of Dimi are presented by means of confrontation, a clash between own and foreign, between human reason (the peculiarities of knowledge which he owns) and opportunities provided by his the new mechanical body (this body presents him unlimited possibilities, but it itself is limited by the human who controls it).

The emphasis of the narrative, on the one hand, is laid upon the ways in which human identity is rationalized as unsteady in the confrontation with beyond human, with the Other; and on the other hand - reveals the peculiarity of cognition bound by certain conditions.

Keywords: contemporary Bulgarian literature, science fiction, Lyuben Dilov, cognition, reason, mind.

Темата за човека като биологически недостатъчно и несъвършено същество е обект на интерес от страна не само на научната фантастика и като цяло на литературата, но и на все по-бързо развиващите се технологии. Постоянното отместване на границите на познанието в областта на генетиката, молекулярната биология, невронауките,

от една страна, и информационните технологии, от друга, отправят предизвикателство към разбирането на собствените ни тела и умо-
ве. Откакто науката достигна до извода, че живият организъм не е
проста изява на генетична информация, а резултат от сложно взаимо-
действие на генома с възможностите за развитие, предлагани от сре-
дата, тя с бързи темпове навлезе в неговите пространства с желанието
да го усъвършенства и да подобри качеството му на живот.

В своето есе „Двете еволюции“ полският писател Станислав Лем
отправя към човечеството, и по-конкретно към науката, неудобни въ-
проси, върху които разсъждава и в своите научнофантастични произ-
ведения: Кой кого поражда? Технологиата нас или ние технологиата?
Тя ли ни води, накъдето си поиска, дори към гибел, или ние бихме
могли да я подчиним на нашите стремежи? И ако не технологична
мисъл, то какво определя тези стремежи? Съществува ли друг освен
технологичния път на развитие на цивилизацията? Дали нашият път
е типичен за космоса, дали е норма – или е отклонение?

Ст. Лем предлага своята гледна точка към приликите и разликите
между двете наши еволюции – биологичната и технологичната. Авто-
рът открива приликите в аналозиите, които ни карат да се замислим,
защото всяка нова форма заимства своя облик от предшестващите я
форми. Не само първите влечуги са приличали на рибите, а бозайни-
ците – на дребните гущери, но и първият самолет, първият автомобил
също заимстват своя външен облик от предшестващите ги форми.
Първите птици са били летящи гущери с пера; първият автомобил
си е просто „бричка с ампутирани теглич, самолетът бил „откраднат“
от хвърчилото (или направо от птицата...), а радиото – от създадения
по-рано телефон“. (Лем 1986: 459)

Можем да открием и други прилики между двете еволюции. Така
например в биоеволюцията съществува явлението мимикрия, уподо-
бяване на едни видове на други, когато то е от полза за „имитатори-
те“. Неотровните насекоми понякога изглеждат като неродствени, но
опасни видове, а понякога те се „преструват“ само на отделна част
от тялото на същество, което няма нищо общо с насекомите – като
пример може да се дадат „котешките очи“ по крилата на някои пепе-
рудни. В техноеволуцията част от произведенията на шлосерството и
ковачеството на XIX век са имитирали различни растителни форми –
уличните фенери, оградите и др. имитирали части на растения.

Има и съществени разлики между двете еволюции. Първата разли-
ка е генетична и се свежда до въпроса за сътворителните сили. „Ви-

новник“ за биоеволюцията е Природата, а за технологичната – Човекът. Втората разлика е методическа и се отнася до въпроса „по какъв начин“. Характерно за биоеволюцията е непосредствеността на нейното действие, защото всяка промяна служи единствено на моментните нужди на приспособяване. Еволюцията не може да извършва такива промени, които биха били само подготовка за други, предстоящи да се случат след милиони години. Тя е сляп конструктор, действащ на принципа на „пробите и грешките“, и за разлика от инженера не може да „спре“ машината на живота и да пристъпи към преустройство на главния конструктивен скелет. Докато природата е трябвало да вложи в биологичния градивен материал всички реализирани се по-късно потенциални възможности, човекът е начевал своите технологии и ги е изоставял, за да премине към нови, имайки свобода при избора на градивен материал. Но в крайна сметка технологията на живата материя превъзхожда нашата, човешката, инженерната, която е подкрепяна от всички възможни ресурси на колективно придобитите теоретични познания.

Човечеството става свидетел на технологичен взрив не само в областта на информационните технологии, но и в биотехнологиите. Технологичната еволюция е стигнала до момент, в който се опитва да иземе функциите на природата, да я моделира и контролира. След клонирането на овцата Доли (1996), създадена посредством соматичен ядрен трансфер, науката навлиза все по-дълбоко в човешката ДНК. Учени от университета в Орегон вече са клонирали човешки ембрион от парченца кожа, за да извлекат от тях стволови клетки. Целта е терапевтичното клониране да помогне за лечението на нелечимии болести. Тази година други учени, от университета „Рокфелер“ в Ню Йорк, отглеждат в лаборатория двуседмичен ембрион. Поради законови ограничения е трябвало да унищожат „проекта“ си, защото е забранено човешки ембрион да се култивира в лаборатория повече от 2 седмици. Възможно ли е тези ограничения да бъдат пренебрегвани в името на по-доброто и без болести бъдеще на човечеството? От романа на Олдъс Хъксли „Прекрасният нов свят“ (1932) темата за намесата на биотехнологиите в човешката ДНК, доведена до гротесково изобразяване на методите за социален, биологически и медицински контрол, както и за домогването до безсмъртие, продължава да вълнува и безпокои писателското перо и до ден днешен. По-актуални примери за произведения, които засягат тази проблематика, са романите „Бъдеще“ (2015) на Дмитрий Глуховки и „Нула К“ (2016) на

Дон Де Лило. Безсмъртието става все по-реално и е въпрос на време човешкото тяло да преодолее границата между живота и смъртта и да пристъпи към нов етап – етапа на вечния живот.

Тук изниква един важен въпрос: Притежаваме ли собствените си тела? Ако ние не сме пълноправни собственици, кой тогава може да разполага с тях? В своето изследване „Пазаруване на тела: превръщане на телесните части в печалба“ Дона Дикенсън твърди, че в това отношение правните доктрини ни поставят в нещо като вакуум. Тялото „не е обект на право на собственост в общоприетия смисъл. Ние, разбира се, имаме право да дадем или да не дадем съгласие за извършването на дадена операция, но това е различно от контрола върху използването на тъканите, отстранени по време на процедура“ (Дикенсън 2011: 53). Излиза, че според принципите на правото се предполага, че след като тъканта е отделена от тялото, тя е била изоставена от първоначалния си „собственик“ или винаги е била *res nullius* (ничия вещь), т.е. вещь, която не принадлежи на никого при отстраняването.

Изрязаната тъкан вече не принадлежи на човека, от който е взета, и тя е обект на интерес от страна на всички заинтересувани. Това подсилва правата на биотехнологичните компании над всичко, което „извличат“ от нашите тела и им позволява да патентоват „изобретенията си“, ако те са създадени по изкуствен начин в лабораторни условия. Изглежда че правните закони облагодетелстват научните експерименти, като им развързват ръцете за по-специалните интервенции с човешкия биологичен материал, който, веднъж сведен до „изграждаща част“, престава да бъде част от човека, от когото произхожда.

Още през 60-те години българската фантастика не остава встрани от тревогите на световната фантастика за начините на придобиване на безсмъртие посредством технологиите, за познанието, неговата универсалност и пътищата, по които науката ненаситно се стреми да постигне господство не само над човека, но и над природата. Произведенията на Недялка Михова¹, Весела Люцканова² и Любен Диллов³ например откликват на все по-бързо развиващите се технологии и по-конкретно на начините, по които науката все по-агресивно борави с тях в стремежа си да разшири границите на познанието.

---

¹ „Звездите идват по-близо“ (1969), а по-късно и „Интра“ (1989).

² „Клонинги“ (1975).

³ „Многото имена на страха“ (1967), „Тежестта на скафандъра“ (1969), „Пътят на Икар“ (1974).

Съвременният учен неуморно „крои“ структури, твърди Миглена Николчина в своето изследване „Човекът-утопия“. С богоподобен жест той поема върху себе си функциите на природата, убеден в нейната ограниченост като Конструктор:

Не толкова конкретните проблеми на науката, а именно тази позиция, тази конструкторска нагласа е „научността“, от която се оттласква научната фантастика. (Николчина 1992: 15)

От една страна, човекът в научната фантастика се изживява в ролята на Конструктор, но, от друга страна, самият той е обект на конструиране. Това е съществен момент, който фантастиката проблематизира посредством отношенията *човек – машина*, както и чрез опозицията *човекът и Другия*.⁴ Акцентът на изобразяването е поставен върху начините, по които човешката идентичност бива осмисляна като неустойчива при сблъсъка с извънчовешкото, с Другото. Въпросната идентичност се разглежда като резултат от амбициите на нашето познание да покорява други светове, да проникне във Висшата реалност и да разбере механизма на създаването на различни форми, като усвои от тях максималното, за да може да се усъвършенства и най-сетне да намери път към себе си. Подобни конквистадорски желания са разгърнати по различен начин от нашите фантасти.

В романа на Весела Люцканова „Клонинги“ (1975), например, повествованието проблематизира човешката идентичност чрез създаването на клонинги, използвайки напредъка на биотехнологиите, за да илюстрира крайните състояния на научно познание, което се стреми многократно да мултиплицира не само тялото, но и съзнанието. Романът на Недялка Михова „Интра“ (1989) използва „телеграфирането“⁵ като средство, с което науката се опитва да проникне в други планети и в спецификата на други биологични видове. Прехвърлянето на съзнанието в друго тяло е похват, с който фантастиката преодолява не само пространствено-времеви граници, но и границите на тяло-

---

⁴ Другият в научната фантастика, по-конкретно в произведенията на наши автори, има различни проявления, които се ситуират между изобразяването на робота и инопланетянина до трансформирането на човешкото тяло в различни форми, моделирани от технологиите.

⁵ Възпроизвеждане на разузнавача и по-конкретно неговата психика, знания, познавателни възможности трябва да бъдат вложени в тяло с особеностите на местните сапиенси като същевременно стремежът е да бъдат запазени и познавателните възможности на инопланетяните.

то. В световната научна фантастика подобен подход наблюдаваме в произведенията на Робърт Шекли „Корпорация „Безсмъртие““⁶ (1959, бълг. изд. 1992) и „Обмен на разуми“⁷ (1966, бълг. изд. 1996), а у нас в повестта на Александър Геров „4004“⁸ (1966).

Романът на Любен Дилов „Да избереш себе си“ (1996) проследява процеса по прехвърлянето на човешки мозък в изкуствено създадено механично тяло. Задачата на настоящия текст е да изведе проблематичните лутания на съзнанието на героя Даниел Димих между пространството на изгубеното вече човешко тяло и новото, чуждо тяло, с чиято различна сетивност и форма трябва да се справи. В произведението отношението **наше-чуждо** е представено посредством сблъсъка на човешкия разум (с особеностите на познанието, което то притежава) с възможностите, дадени му от новата екзо-протеза (предлагаща неограничени възможности, но същевременно сама тя е ограничавана от човешкото, което я контролира).

Интересът на Любен Дилов към начините, по които човешкото познание се опитва да надскочи себе си и да проникне в Чуждото⁹, се наблюдава още в романите „Тежестта на скафандъра“ (1969) и „Пътят на Икар“ (1974). Не само в неговото творчество, но и у вече споменатите по-горе български и чуждестранни автори, можем да проследим усилията на героите да преодолеят особения антропоцентризъм на човешкото познание, което носи бремето на земния си произход като светоусещане (както ще стане дума не само посредством тялото, но и посредством съзнанието). Всяко отклонение от познатата им обстановка довежда познанието до непреодолими познавателни прегради, в среда, в която човешките понятия, мотивировки и емоции губят смисъла си, защото появилата се нова реалност не би могла да бъде изцяло обхваната и опозната както с научно-техническия инструментариум, така и с възможностите на разума.

Героят в романа на Л. Дилов, директор на авторитетния европейски център за евристични изследвания и авангардни компютърни

---

⁶ В този роман съзнанието на героя е прехвърляно многократно в други човешки тела.

⁷ В романа героят се събужда на друга планета и в друго тяло.

⁸ Съзнанието на героя, известен писател, отново е „събудено за живот“, но в механично тяло.

⁹ Независимо дали това Чуждо е изобразено посредством среща с друг разум и на друга планета, или като все още неусвоени и непознати възможности на човешкия разум и тяло.

технологии, проф. Даниел Димих, страда от амиотрофична латерална склероза, която бавно, но сигурно „разяжда“ всяка негова тъкан. Той се превръща в един от главните създатели на машина, развила почти равните интелектуални възможности на учени от висока класа, заедно с модерното им лабораторно оборудване, но без уязвимата крехкост на човешкото тяло. В последните си дни, които болестта му позволява да изживее, Даниел Димих взема решение – да вгради своя мозък във въпросната машина, която шеговито нарича Голем.

Решението провокира множество морални и етични въпроси относно границите на човешкото в човека, неговите индивидуални права, но все пак и неговата свобода да избира между биологичното тяло и ненаситилия се на живота мозък. Възможностите, които жанровите особености на научната фантастика притежават, позволяват на Любен Дилов, чрез художественото изобразяване на симбиозата между машина и човек, да прокара редица въпроси относно устойчивостта на човешката идентичност и да изведе проблемите, които, поставени в научно-фантастична рамка, осмислят бъдещо-опорните елементи на емпиричната среда като ги постулира, проследява техния възможен път и най-важното – картографира възможни алтернативи.

За нашето подсъзнание е невъзможно да приеме факта, че за нашия живот ще настъпи фактически край тук – на земята, – но въпреки това на смъртта се признава нейната еволюционна и биологична необходимост, нейната генетична програмираност у многоклетъчните организми. И все пак науката търси начини да я надхитри посредством намеса в живия организъм – чрез клониране, подмяна на нефункциониращи вече органи с изкуствени и т.н. Тя все по-успешно отмества границите на своето познание към постепенно механизизиране на биологичното тяло, изчистването му от „отпадъчни продукти“ (както в своя роман Л. Дилов назовава изхабяващите се вече органи) и въпреки това не намира за противоестествено, че телата на милиони хора са пълни с изкуствени сърца, артерии, бъбреци и други протези.

Това означава, че с помощта на мощни съвременни научни методи смъртта би могла да бъде „извадена“ от еволюцията и чрез постепенно удължаване на живота да се стигне до практическо безсмъртие. Удължаването на човешкия живот в борба с преждевременната смърт не е утопия или някакъв идиличен копнеж, а дълбоко хуманна цел, с която науката все по-умело се опитва да подобри нашия живот, за да ни избави от „несъвършенствата“ на физическия край.

В научната фантастика подобни експериментаторски амбиции, не-

удовлетвореност и ненаситност от страна на човека да се бори с природата, са интерпретирани като катастрофални. След като веднъж е навлязъл и успешно поддържа устойчивостта на организма с подобен тип протези, напълно възможно е в един момент той да удължи живота на своя мозък, като му придаде нова форма.

В романа „Да избереш себе си“ Л. Дилов противопоставя, от една страна, различните гледни точки на науката и човешката съвест относно степента на съхранение на човешкото след подобен тип манипулации, а, от друга страна, повествованието въвлеча героя в пространствено-времевия континуум, който новите сетива му предлагат, но не го допуснат до това измерение.

Но кой може да гарантира, че тогава човекът ще си остане човек, макар и в общи линии? (...) Нали тъкмо със своите несъвършени сетива човекът си създава своя личен свят? Те са създателите на цялата чувствена вселена, а как би изглеждала тази вселена, ако всички нагони и рефлексии, които са се утвърдили в неговата еволюция от животното към духовно същество, бъдат заменени от някакво машинно тяло? Що за същество ще се пръкне на Земята? И каква картина на света ще има то, след като тя доказано се слепва от човешките страсти? (Дилов 1996)

И в другата крайност е поставен въпросът:

А да присадиш човешки мозък в машина, по-голям грях ли ще е спрямо цивилизацията от изобретяването на самолета, щом природата е отказала да даде криле на човека? (...) В края на краищата човечеството през цялото си съществуване със зъби и с нокти е воювало да удължи пребиваването си на земята, а не под нея. (Дилов 1996)

Зад тези питання имплицитно се появяват най-съществените: Готови ли сме да понесем отговорността, която безсмъртието неминуемо ни налага? И дали сме склонни да се откажем от човешкото, да се превърнем в нещо друго само за да задоволим стремежа си за вечен живот?

Героят Даниел Димих се оказва в ситуация, в която неговият мозък (с всичките вече установени представи за света) е прехвърлен в механично тяло, наподобяващо риба-чук, но се сдобива с два вида „сетива“ – онези, които възприемат действителността като човешки очи и уши, и датчиците, притежаващи всички способности на електронните микроскопи, телескопи, радари и още цяла дузина лабораторни уреди.

Тялото, което преди го е свързвало най-пряко и най-здро със све-

та, е пожертвано заради страстта към познанието. Новата форма и сетива предизвикват разрыв у героя. Неговият мозък не е в състояние не само да възприеме изцяло различната картина на заобикалящата го действителност, но изпитва трудност да я назове, защото с вграждането на мозъка в киборга там са пренесли всичко онова човешко, което той е натрупал през годините в себе си и което би било полезно в живота на машина-човек като коректив на неговите действия. Но те пренасят и неговите чувства.

Винаги невидим за човешките сетива, човешкият мозък не бе се домогвал истински до такъв образ на природата. Въпреки математическите му догадки-конструкции за нея, нелинейната динамика в структурата на Вселената се оказва абсолютно чужда му. Тя плашеше човешкия мозък, свикнал от хилядолетия да налага навсякъде свой ред по своя си логика, изградена от потребностите му. (Дилов 1996)

Безсилието да се оттласне от пътищата, по които сетивността е трупала познание за предметите, довежда до разрыв между начина, по който преди ги е възприемал, и объркаността на новите му сетива, доставящи на мозъка трудно смилаема информация. Човешкото познание е определен тип познание и когато става дума за наука, по разбиранията на Имануел Кант, се говори именно за „човешка наука“, която в този смисъл не е освободена от особената перспектива на човека към света.

Невъзможността да се заема абсолютна гледна точка довежда до една друга невозможност – тази да се сравнява предметът в неговото качество на „явление“ за нас с предмета в качеството му на независим и самостоен. Имайки предвид това, убеждението на Кант е свързано с невозможността на един такъв подход, при който да се отстрани това, което само човешкото познание като такова е внесло в своя предмет, и по този начин предметът да бъде възприеман в своята чистота, необременен от частността на познавателната перспектива, в която първоначално е бил постигнат. В „Критика на чистия разум“ Кант отбелязва, че човешкият наглед е свързан с определени условия, които са общовалидни единствено за него, и той може да говори за пространството единствено от човешко гледище.

Изборът на Кантовата трактовка за насоките на познанието и прилагането им върху художествения материал е мотивиран от подхода на философа към метафизичните аспекти на познанието, получаващи реализация, както ще стане ясно, когато разглеждаме насоките на по-

знанието на героите. Кантовият подход към проблема за границите на човешкото познание, наричан още „Коперниковски преврат“, се състои в това, че предметите трябва да се съобразяват с познанието ни и по-конкретно с познанието априори, което да установи нещо в тях, преди те да ни бъдат дадени. С други думи казано, не нашето познание трябва да се съобразява с предметите, а самите предмети е необходимо да се съобразяват с него.

Наглед и понятия съставят елементите на всяко наше познание и поради тази причина то не може да се даде нито от понятия без съответстващи на тях нагледи, нито от нагледи без понятия.

И едните, и другите елементи са чисти, или емпирични. Емпирични са, когато в тях се съдържа усещане (когато предполага действителното присъствие на предмета); те обаче са чисти, когато в представата не е примесено никакво усещане. (Кант 2013: 121)

Събуждането в пространството на машината предизвиква героя автоматично да активира и старите си сетива, онази фантомна болка на липсващото тяло:

Пред очите му? Да, очите! (...) Цветовете и формите навлизаха в него от всички посоки с парещи до сладостна болка излъчвания. Впиваха се в плътта му – Плът ли я нарече? (Дилов 1996)

Излъчванията на света пронизват човешките му сетива под нова форма, но героят нито е в състояние да види себе си в това пространство, нито да открие свободно място за онова, което назовава „плът“. Липсата на чувството за отграничено от другите предмети твърдо тяло, разпръскващи се из самото пространство, провокират способностите му да гледа едновременно във всички посоки. Хаосът от движещите се лъчения, невъобразимата „чорба“ от електрони, прострелвана от какви ли не частици, го уязвява, защото става свидетел не само на нова перспектива в разположението на материалните тела, тук самите материални тела изглеждат съвсем различно.

Единственият начин за хората, по който предметът може да бъде даден, е посредством сетивността. За да може един предмет да бъде мислен, което се случва чрез разсъдък, преди това той трябва да бъде даден, което означава, че пряко или косвено трябва да се отнася накрая до нагледа, т.е. до сетивността. Всеки опит на героя да проникне там, където „Нищото не съществуваше“, го сблъсква с мълчанието и непонятността на Вселената.

Въпреки че всичките сигнали най-напред постъпват в анализаторно-оценъчния блок на машината, преди да бъдат препратени за последно към мозъка, в крайна сметка достигат до него в по-голямата си степен необработени, „защото и за него те бяха си останали чужди.“ (Дилов 1996) Стократно по-гълбинно проникващите и всеобхватни изкуствени сетива го пренасят в плащещ, но и очароващ свят, в който „не само за нищо живо нямаше място, а и времето като че ли не съществуваше. Но всъщност действително ли го разкриваха за него, или му го създаваха? Съществуваше ли изобщо, или и тези, все пак от човека изобретени, сетива умееха да халюцинират както всички човешки сетива?“ (Дилов 1996)

Разривът между това, което новите му сетива доставят на мозъка, и невъзможността тази картина да бъде подредена логически, да бъде усвоена от съзнанието на героя се случва, защото човешкото познание не е в състояние да преодолее собствените си ограничения. Да се мисли предмет и да се познава предмет, не е едно и също. За познанието, по думите на Кант, е необходимо: „първо, понятието, чрез което изобщо един предмет се мисли (категорията), и, второ, нагледът, чрез който предметът се дава“. (Кант 2013: 176) Ако на понятието не му се даде съответстващ наглед, то по форма би било мисъл, без всякакъв предмет, и по този начин чрез него не е възможно никакво познание, нито би могло да има нещо, към което мисълта би могла да се приближи.

Нашият наглед се отнася до „явления“¹⁰, а не до „нещата сами по себе си“, тъй като предметът, съобразен вече със специфичните условия на нагледа ни, може да бъде познат само като „явление“. Мозъкът на героя е захвърлен в хаотично пространство, което той може да възприеме единствено през човешкото, но не и изцяло, защото приспособленията в машината доставят още и още материал, невписващ се в никакви логически закони. Даниел Димих не възприема това, което

---

¹⁰ Реалността на външната действителност е единственият източник на сетивно-то многообразие на нашия опит. Сетивните възприятия са „явления“ на тези външни предмети, а не само явления на съзнанието. За природата на външните неща Кант не казва нищо, те остават изцяло недостъпни за нас и са само „неща сами по себе си“. „Нещата сами по себе си“ ни се представят чрез усещането, но това не е опитно познание, защото ние не възприемаме хаоса от усещания, а предмети, дадени в определен ред. За да се обясни възможността на човешкия опит, трябва преди всичко да се докаже обективността на необходимите условия за съществуване на нещата. Всяко разширяване на познанието не може да излезе извън рамките на логическите форми, чрез които е налице обективното познание на действителността.

Вселената му подава като информационен материал, защото сетивността и нейното поле, това на явленията, са ограничени от разсъдъка – сетивността не може да се отнесе до „нещата сами по себе си“, а само до начина, по който тези неща ни се явяват по силата на нашето субективно устройство. Защото „нещото само по себе си“ – въпреки че не означава друг различен *освен* и *зад* явлението, а само един друг поглед или перспектива към предметите изобщо.

В романа „нещото само по себе си“ е представено посредством образа на Вселената, за която човешкото познание има представа, може да я мисли като нещо безусловно, но героят не може да я познае в пълнотата ѝ. Човешкото познание като цяло не е устроено по такъв начин, че да проникне безпрепятствено в „нещото само по себе си“ и затова Вселената е разглеждана в контекста на спецификата на човешкия наглед като „явление“. Съществуването на явленията се определя от законите на разсъдъка, които дават реалност на тези явления като предмети на целокупния опит. Нашето познание доказва реалността не на света изобщо, а на „нашия свят“, така както той е представен посредством сетивността и разсъдъка. За да е възможен предметът на познание, трябва да са налице правила, без които не би станал никакъв преход от общата аналогия на един възможен опит към особената, които разсъдъкът трябва да мисли като закони, внасящи ред в природата.

Ние не познаваме нищо друго, освен нашия начин да ги възприемаме, който ни е свойствен и който не трябва да принадлежи необходимо на всяка същност, при все че трябва да принадлежи на всеки човек. Ние имаме работа единствено с него. (Кант 2013: 113)

Колкото и героят на Л. Дилов да е наясно със съществуването на други реалности например, те остават невидими и непостижими, защото дори да бъдат мислени, съществуващи някъде като „неща сами по себе си“, той не може да ги познае като такива, понеже те се конструират в степената на явеността си, респ. на познаваемостта си и на степената на действителност.

Пространството, в което новото тяло запраща това човешко съзнание, представлява само формата на явления на външните сетива. Тази форма на рецептивност е необходимо условие на всички отношения, в които предметите се представят нагледно извън нас. Ако се абстрахираме от предметите, сетивността е само чист наглед, който носи името пространство. Тъй като не можем да разглеждаме особените

условия на сетивността като условия за възможността на нещата, а само за възможността на техните явления, можем да кажем, че пространството обхваща всички неща, които ни се явяват външно, но то не обхваща всички неща сами по себе си, независимо от това дали те могат да ни се представят нагледно или не.

Предметът, по думите на Имануел Кант, не е фиксирана форма, която се отпечатва в съзнанието, а резултат от формиране, което се осъществява благодарение на условията на нагледа и на чистото мислене. Всяка наша картина на света е възможна единствено в актовете на обективизиране, на преобразуване на простите впечатления в определени и оформени в себе си „представи“. Светът не се подрежда според формата на външното и вътрешното възприятие, а според начина, по който – в съответствие с правилата на каузалното мислене – си принадлежат. Начинът, по който ние открояваме отделните фигури в перцептивното (възприетото чрез сетивата) пространство и ги противопоставяме една на друга, всичко това се свежда не до материалното съдържание и тактилните впечатления, а до формата на тяхната причинна координация и връзка, до актовете на умозаключение.

Какви са външните сетива на човека машина? Героят на Л. Дилов не получава никакви усещания от механичната плът, единствено информация от множество възприятия и сетивни сигнали, възприемани от изкуствени рецептори, които биват предавани на един човешки мозък, интерпретиращ всичко през спомените и усещанията от предишното си тяло.

Реалността си съществува извън нас, но реалността, която ние възприемаме, не може да бъде ограничена от нашите мисли и нашите понятия. Следователно не може да говорим за света като такъв, какъвто е в действителност, а само за един интерпретиран от нас свят. (Дилов 1996)

Външният наглед за нас е възможен единствено под субективното условие на сетивността. Рецептивността на субекта, способността му да се афицира¹¹ от предмети предхожда по необходимост всички нагледи на тези обекти; може да се разбере по какъв начин формата на явленията е дадена на духа преди всички възприятия а priori и как тя като чист наглед може да съдържа преди всякакъв опит принципите на отношенията на предметите. Ако се освободим от субективното условие, което ни доставя външен наглед, тогава представата за

---

¹¹ Способността на предмета да въздейства върху сетивните органи.

пространството не означава нищо. Този предикат е необходим само дотолкова, доколкото нещата ни се явяват, доколкото са предмети на сетивността. И тъй като не можем да разглеждаме особените условия на сетивността като условия на възможността на нещата, те се разглеждат като възможност на техните явления и така стигаме до твърдението, че пространството обхваща всички неща, които могат да ни се явят външно, но не и че то обхваща всички неща сами по себе си.

Разсъдъкът не може да направи от всичките си априорни основни положения друга употреба освен емпирична – никога обаче трансцендентална. Това е важно да се отбележи, защото трансценденталната употреба, за което и да е понятие, е отнасяне до нещата изобщо и сами по себе си, докато емпиричната употреба се състои в това, че то бива отнасяно само до явления, до предмети на един възможен опит. Ала навсякъде е възможна само втората употреба, защото за всяко понятие „се изисква, първо, логическа форма на едно понятие (на мисленето) изобщо и после, второ, също възможността да му се даде предмет, към който да се отнася“ (Кант 2013: 282)

Героят на Дилон достига до горчивата истина, че човешкото същество не е в състояние да мисли своя предмет освен чрез категории и да познае даден мислен предмет освен чрез нагледи, които съответстват на тези понятия, а познанието, което произтича от тези нагледи, е емпирично, т.е. това познание вече е опит. Но тук става въпрос за познание, което, въпреки че е ограничено от своя опит, не е заимствано изцяло от него. Съгласуването на опита с понятията за неговите предмети се осъществява по два начина: или опитът прави възможни тези понятия, или тези понятия правят възможен опита, но единствено категориите съдържат от страна на разсъдъка основанията за възможността на всеки опит изобщо.

Проблемът между изкуственото механично тяло и мозъка за Даниел Димих се появява, когато той осъзнава, че чувствата и усещанията продължават да подхранват неговото съзнание с възприятията, които „изрязаното“ от него човешко тяло не престава да моделира; същевременно на този мозък му е прилепена другостта на новата, самогенерираща се обвивка, която му доставя безсмъртие, отвързва го от робските вериги, от спящия баласт на биологичното тяло, както героят започва да възприема вече тленната и преходна форма, от която е избавен. Предметите на опита се свързват във всеобщата връзка на явленията, а не според това, което те могат да бъдат извън отношението към възможен опит, следователно като предмети на чистия

разсъдък. Защото това последното ще си остане винаги непознато. Разсъдък и сетивност, само ако са във връзка, могат да определят в нас предмети. Ако ги отделим, имаме нагледи без понятия или понятия без нагледи, в двата случая става въпрос за представи, които не можем да отнесем до никакъв определен предмет.

Поради тази причина на Даниел Димих му е невъзможно да възприеме света през новите си сетива, защото неговият разсъдък, освен че не познава представите, доставени от тези сетива, продължава да бъде ограничен от човешките си сетива. Непрестанните сънувания, фантомни болки („Болката обаче не бе изчезнала заедно с човешкия свят“ – Дилов 1996) и чувства го „вкопават“ още по-дълбоко в телесното, в човешкото, а единственият начин да проникне в пълнотата на света е като се откаже от това, което го свързва със земното:

Истинската Вселена настоява той да престане да бъде човек. Едва тогава ще е годен да се слива със създателя си, да стане „образ и подобие“, както твърди религията. Иначе човешкото присъствие ще продължи да изглежда като нелепо вмешателство във вселенския ред. (Дилов 1996)

Героят се отказва от собственото си човешко име и настоява да го наричат Брейн. Необходимо му е нещо не съвсем човешко, защото, научно погледнато, той вече не е цялостен човек: „Да се слее с цялата машинария, подчинена на мозъка му, да се превърне в онова, с което бе увлякъл и другите от екипа: в уред за познание.“ (Дилов 1996) Той дори се отказва от собствената си съпруга, за да не ѝ бъде в тежест, отказва се и от своето дете, което приживе не успява да види. Непосредствено преди смъртта героят се погрижва неговата съпруга да зачене ин витро, защото спецификата на неговата болест¹² не му позволява да създаде поколение по естествен път.

Различността на Даниел Димих се потвърждава, когато решава да излезе сред хората. Реакциите са агресивни и той бива подгонен от тълпа студенти и полицията, защото причинява безредици в града, нарушава узаконените граници на свободата в обществото. Към човека вече изпитва само студено презрение:

Едно студено презрение към тия впаникьосани от внезапното безредие същества, които прекалено са свикнали с просташкото си самочувствие да са върхът на сътворението. (Дилов 1996)

---

¹² Героят е абсолютно обездвижен.

Другостта на металния Франкенщайн изниква тогава, когато светът постепенно започва да губи за него своята познатост и потвърждава, че той вече не е това, което е. Периметърът, който обхваща и същевременно започва да свива обхвата на предишното му познание, като му показва нова гледна точка, се разпръсква из мозъка на героя и го променя, дистанцира и провокира да мисли предишния свят като мъртва действителност, а хората – като нещо несъвършено. От друга страна, невъзможността да намери себеподобни го отделя безвъзвратно от човека с невидима, но непробиваема стена:

...затвори го в непрозирността на една самота, чиито измерения са непознати за нормалния човек. Беше самотата на топката мозъчно вещество, запечатана в бронираната кутия на киборг. (Дилов 1996)

Възприеман като заплаха и от собствените си колеги, въввлечен в човешките си чувства (но същевременно атакуван от изкуствените сетива), неспособен да разграничи студеното презрение от равнодушието, които се появяват винаги при мисълта за заобикалящата го човешка плът, Даниел Димих все повече се отчуждава и усеща невъзможност да се самоопредели: „Кой беше той и кому щеше да служи в този си вид – на оцеляването на хората или на техния ненаситен търбух?“ (Дилов 1996) Безсилието от неспособността да се ситуира в пространството като субект, самоизолацията и самотата провокират неговата обърканост, когато мисли за хората:

Що за суета да смяташ своя мозък за толкова ценен, че да настояваш човечеството да похарчи купища пари да удължава съществуването му? Още ли признание искаш? И за какво ти е то, щом си изпълнен с презрение към тия, от които единствено може то да дойде? (Дилов 1996)

Героят стига до извода, че вселената, в която съществува човешкото същество, много слабо присъства в съзнанието на масовия човек, докато такива като него не могат да живеят, без да изстрелват въпроси около себе си. Да си нормален човек, е губене на време.

„А сега той не само се намираше в друга вселена, самият той бе станал вселена, в която никаква физиология не го принуждаваше да ѝ робува.“ (Дилов 1996) Оголеният разум е аморален, това споделя със своите колеги металният Франкенщайн и е сигурен, че техниката ще стигне до такова съвършенство, че човекът ще може да мине и без себе си. Десетилетия наред човекът си е присаждал изкуствени части – протези, зъби, бъбреци, кости, кръвоносни съдове, но все не

е ставал от това по-съвършен. Едва сега проумява, че неговото тяло е истински здраво и по-малко мамещо мозъка. „Излишно ли е такова тяло? Драматична фигура на прехода ли е той, или е само една приумица на техниката, напълно безполезна за развитието на човешкия свят...“ (Дилов 1996)

Продукт на науката, притежаващ надхвърлящи всякакви представи сетива, професор Димих се затваря в самотата на своето самочувствие и егоизъм. Науката никога нищо не е правила от любов към хората. Ученият в него едва сега проумява, че изследванията са се извършвали за сметка на живите организми и съвсем не за да подобрят живота им, а за да задоволят собствения глад за познание: „Хирургът не би могъл да оперира успешно, ако жали своя пациент...“ (Дилов 1996)

Мечтата за създаване на галактическият човек е осъществена, защото е освободен от тленността, която възпрепятства ума да се рее безопасно из космоса, където е истинското величие на човека, но така и не успява да се освободи от въпросите, които се пренасят в киборга заедно с неговия мозък. Душата обаче, тази неуловима за простите сетива форма, не е усетена като присъствие в „плуващата в лигава течност набраздена топка от сиво и бяло мозъчно вещество“. (Дилов 1996) И с новите си сетива не успява да долови нейното присъствие, защото знае само думата за нея, без да е наясно какво точно тя назовава, но при всяко нейно споменаване го обгръща някаква безмерна пустота.

За да се отърве от всичките тези потискащи въпроси, на които не може да намери отговор на Земята, Даниел Димих решава да я напусне и да премине под ръководството на Института за изучаване на външните планети, който възнамерява да го изпрати на Плутон. Отчужден от все по-натрапващия се хаос на света, осъзнал че посяга на естествената граница, поставена от природата пред човека чрез единството на разум и тяло, мозъкът се опитва да избяга от човека, от онова, което е бил, за да приеме това, което е. Но и в космическото пространство не може да избяга от себе си, защото то не е обвързано толкова с планетата, а с начина на мислене: „Нима той самият е уверен, че новите сетива, които бяха прикачили към мозъка му, или, обратното – мозъка му към тези сетива, създават за него ярна картина на Космоса? И утеха ли е това, че и те неизбежно притежават несъвършенства, деформиращи образа на света...“ (Дилов 1996) Въпроси, на които и тук не намира отговор, защото безкраят на Вселената не му внушава друго освен усещането, че „все едно дух или разум, той просто е нахално излишен в един свят, изплетен от непознаваеми

същности, подвластен на неведоми закони“. (Дилов 1996)

В тази невъзможност разумът да проникне в същността на вселената отново ни връща към идеята на Кант за това, че в спекулативната употреба разумът никога не може да излезе извън полето на възможния опит и че „истинското предназначение на тази върховна познавателна способност е да си служи с всички методи и с основните положения на разума само за да проникне в природата до най-съкровената ѝ дълбочина според всички възможни принципи на единство (...), но никога не прелита границите на природата, извън които за нас няма нищо освен празно пространство“. (Кант 2013: 568-569) Даниел Димих е запратен в безкрайността на едно пространство, на което не може да припише достоверност, защото то съдържа знание, което никой човек не може да получи някога. Критичното изследване на всички положения, които могат да разширят познанието ни извън действителния опит, е немислимо отвъд полето на обекти на възможния опит, т.е. върху света на сетивата. Извън това поле те са само наименования на понятия, които биха могли да бъдат допуснати, но чрез които не може да се разбере нищо. И дори разумът на героя да се опитва да мисли тази различна от света, който познава, същност по аналогия с предметите на опита, той ще може да ги мисли само като предмет на идеята, а не в реалността, т.е. доколкото този предмет е за нас непознат субстрат на систематичното единство, на устройството на света, който разумът приема като регулативен принцип на своето изследване на природата.

В Космоса героят става свидетел на чудовищния блясък от изчезването на звезди, ледените и мрачни форми на планетите, мощни космически взривове, но съзнанието му го връща към това, което е оставил: „Сега на Земята нощите трябва да са особено красиви, помисли си Дан и никак не искаше това да прилича на тъга.“ (Дилов 1996)

Огромната самота на киборга го подтиква да търси себеподобни в този нов свят и той се вкопчава в случайно преминаващ астероид, назован от него Девица, с надеждата, че в това небесно тяло е вграден мозък, тръгнал да търси из Галактиката себеподобни. Вселената продължава да отхвърля човешкия разум на Даниел Димих, като не допуска взетото парче от астероида да бъде анализирано с химичен анализ: „Такъв беше резултатът, когато се втурна с всичките си нови сетива там, където „Нищото не съществува“. Видя се частица като всички частици, еднакво необясними в своето съществуване и своя мисъл.“ (Дилов 1996) Отхвърлен от Земята, недопускан до тайните

на Космоса, героят на Л. Дилов достига до извода, че нравешките усилия на човечеството да намери оправдание за грандиозната безсмислица, наречена Вселена, са напълно безсмислени, защото тук още по-добре се вижда колко лишен от всякакъв човешки смисъл е този хаос, което човешката ноосфера напразно се опитва да слепи в нещо неразбираемо.

Кошмарните сънища продължават да притискат мозъка му, като не допускат да се откъсне от миналото. Фантомната болка предизвиква приятни усещания, защото е начин да се избави от непознатото и от безсилието пред него, напомняща му за една позната връзка с едно далечно човечество, към което все пак принадлежи.

В края на романа се разбира, че всъщност в астероида Девица онава, което е излъчвало телепатичен импулс, при взрива, предизвикан от учените, е изхвърлено някъде из космическото пространство. „- Как можяхте да унищожите извънземен разум, навлязъл някога в нашата планетна система!“ (Дилов 1996) Героят се впуска в търсене на този разум, за да представи себе си, разума на Земята, в най-чистата му форма, но е наясно, че ще продължава да сънува Земята, колкото и да се отдалечава от нея, а единственото нещо, което ще ги свързва, е онази фантомна болка по изгореното земно тяло. Преди да се изгуби в необятността на звезди и планети, Даниел Димих се сбогува с човечеството, със собствения си син, на когото оставя последен завет:

Пътят на разума във Вселената, синко, винаги е отправен към себеподобните. Само общите чувства и общите мисли могат да слепят в разумен порядък космоса. Дано се срещнем някога и някъде, синко! Отвъд надеждата е само смъртта. (Дилов 1996)

Романът на Л. Дилов „Да избереш себе си“ ни превежда през сложните пътища на самопознанието, на трудността от това да се откажеш от човешкото, но същевременно да останеш човек. Идентичността на героя на научната фантастика се проблематизира от неудовлетвореността от физическите и интелектуалните си граници, които се опитва да надскочи, но се оказва в ситуация, в която е застрашен от самозабрава, вкопчен в образа на Другия, или Другия остава за него абсолютно непроницаем и неразбираем.

В световната фантастика автори като Станислав Лем, Робърт Шекли, Артър Кларк и др., а в българската споменах по-горе някои от имената – Недялка Михова, Павел Вежинов, Емил Манов – са еднородни, че опознаването на Другия се осъществява посредством

сетивност, до която разумният човек все още не е достигнал в своя еволюционен път, и че все още не е в състояние да преодолее собствените си ограничения, дори да продължи съществуването си в друго тяло.

Еволюцията не познава други „знания“ освен емпиричните, съдържащи се в генетичния информационен запас. От една страна, те очертават и предопределят възможностите на бъдещия организъм (клетките имат вродено знание за протичането на жизнените процеси и как самият организъм трябва да се държи спрямо околната среда). От друга страна, това са „потенциални знания“, не видови, а индивидуални, придобити през живота на индивида благодарение на неговия мозък. Тази еволюция може да кумулира до известна степен първия тип знания, тъй като строежът на живите организми отразява „опита“ от милиони години конструиране на предхождащите го сухоземни гръбначни животни. Същевременно обаче еволюцията „губи“ по своя път съвършени решения на биологичните проблеми. На човека му липсва не само мускулната сила на горилата, но и регенерационната способност на влечугите и механизмът за непрекъснато обновяване на зъбите, присъщ на гризачите.

Знанията на еволюцията са свързани с конкретен момент, а привидното съвършенство на някои видове се дължи на естествения баланс, който тя се опитва да наложи на природата. Всяка намеса на технологиите във изваянията на природата може да предизвика катастрофални ефекти. Както е ясно от романа на Л. Дилов, прехвърлянето на мозъка в машина не е решение на проблема за безсмъртието и постигането на по-мощно познание, а преждевременна намеса в биологичен вид, който все още не е намерил начин да съществува независимо от своето тяло и емоционалност. Човекът попада в плен на това, което сам е създал, превръща се в същество, което с увеличаване на знанията си все по-малко може да влияе върху собствената си съдба. Довели до намаляване на смъртността, успехите на медицината биха предизвикали рязко увеличаване на популацията, което няма как да бъде спряно освен с контрол над раждаемостта.

Препратката на Любен Дилов към митичния Голем не е случайна, тя провокира стремежа на човека към обезсмъртяването му посредством одухотворяването на неживата материя, която също трябва да бъде впрегната в служба на развиващото се познание. Любен-Дилоният Голем е създаден, за да служи покорно на човечеството в неговия път на развитие, но и той, както митичния си събрат, се обръща срещу

онези, на които трябва да се подчинява, осъзнавайки, че тялото не е коректив за човешкото, а обратното – човешкото трябва да се търси и постига посредством емпатия, толерантност и обективност.

Научната фантастика не осъжда технологията, не я представя като извор на зло, а въвлича човечеството в дискусии относно степента на зависимост от новите механизми за контролиране на живота и степента, в която тя формира нашите принципи, включително и моралните. Подобряването на живота посредством технологиите е навлязло в определен етап на развитие и търси нови пътища за реализация. Но литературата реагира на перспективите на бъдещето с въпроса: „А след това какво ще се случи?“ Не е възможно да преминем всички ограничения, изправяйки човека лице в лице с мощта на познанието, към което се стреми. За да постигне съвършенство, човечеството трябва да изгради между себе си и природата цяла верига от звена, в която всяко следващо звено трябва да бъде по-мощно – да усилва разума – от предишното. В своето есе „Двете еволюции“ Ст. Лем изказва мнение, че по пътя на развитието на разума ще се сблъскат не сили, а мисли, които ще позволят в перспектива да се овладеят недостъпни за човешкия мозък свойства на материалния свят.

Научната фантастика наднича в бъдещето на техноеволюцията, но апелира не към отказ от несъвършенствата и нетрайността на тленното тяло и замената му с по-съвършена конструкция, която в крайна сметка ще превърне човека в същество, дотолкова по-висше от нас, че просто – чуждо; тя апелира към вглеждане в духовните ритми на съществуване, към съобразяването с тяхното развитие.

Използвана литература

- Глуховски, Д. Бъдеще. София: Сиела, 2015. [Gluovski, D. Bادهchte. Sofia: Siela, 2015.]
- Героу, А. Фантастични новели. София: Народна младеж, 1966. [Gerov, A. Fantastichni noveli, Sofia: Narodna mladezh, 1996.]
- Де Лило, Д. Нула К. София: Обсидиан, 2016. [De Lilo, D. Nula K. Sofia: Obsidian, 2016.]
- Дилоу, Л. Многото имена на страха. София: Медицина и физкултура, 1967. [Dilov, L. Mnogoto imena na straha. Sofia: Medicina i fizkultura, 1967.]
- Дилоу, Л. Тежестта на скафандъра. София: Медицина и физкултура, 1969. [Dilov, L. Tezhestta na skafandara. Sofia: Medicina i fizkultura, 1969.]
- Дилоу, Л. Пътят на Икар. Пловдив: Хр. Г. Данов, 1974. [Dilov, L. Patiat na Ikar.

- Plovdiv: Hr. G. Danov, 1974.]
- Дилов 1996: Дилов, Л. Да избереш себе си. [<http://dilov.info/wp-content/uploads/2016/11/Da-izberesh-sebe-si.pdf>] [Dilov 1996: Dilov, L. Da izberesh sebe si]
- Дикенсън, Д. Пазаруване на тела: превръщане на телесните части в печалба. София: Алтера, 2011. [Dikensan, D. Pazaruvane na tela: prevrashtane na telesnite chasti v rechalba. Sofia: Altera, 2011.]
- Кант, И. Критика на чистия разум. София : Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2013. [Kant, I. Kritika na chistia razum. Sofia: Akad. izd. Prof. Marin Drinov, 2013]
- Лем, Ст. Двете еволюции. // *Съвременник*, 1986, № 4. [Lem, St. Dvete evoliutzii. // *Suvremennik*, 1986, № 4]
- Люцканова, В. Клонинги. София: Народна младеж, 1975. [Liutskanova, V. Kloningi. Sofia: Narodna mladezh, 1975.]
- Михова, Н. Звездите идват по-близо. София: Народна младеж, 1969. [Mihova, N. Zvezdite idvat po-blizo. Sofia: Narodna mladezh, 1969.]
- Михова, Н. Интра. София: Народна младеж, 1989. [Mihova, N. Intra. Sofia: Narodna mladezh, 1989]
- Николчина, М. Човекът-утопия [в литературата]. София : Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1992. [Nicolchina, M. Chovekat-utopiya [v literaturata]. Sofia: Un. izd. Sv. Kliment Ohridski, 1992.]
- Стоев, Хр. Кант и проблемът за вътрешното сетиво. София : Изток – Запад, 2005. [Stoev, Hr. Kant I problemat za vatrechnoto setivo. Sofia: Iztok-Zapad, 2005.]
- Хъксли, О. Прекрасният нов свят. Варна: Георги Бакалов, 1990. [Huxley, A. Prekrasniqt nov sviat. Varna: Georgi Bakalov, 1990.]
- Шекли, Р. Обмен на разуми. София: Камея, 1996. [Sheckley, R. Obmen na razumi, Sofia: Kameya, 1996.]
- Шекли, Р. Корпорация „Безсмъртие“. Цивилизация на статуса. София: Отечество, 1992. [Sheckley, R. Korporatsiya “Bezsmartie”. Tsvilizatsiya na statusa. Sofia: Otechestvo, 1992.]